

Всеукраїнський конкурс авторських програм практичних психологів і  
соціальних педагогів «Нові технології у новій школі»

**Корекційно – розвиткова програма «Темниця спілкування»**

Нановська Леся Миколаївна,  
практичний психолог вищої категорії  
Джуринського опорного закладу  
загальної середньої освіти І-ІІІ  
ступенів,  
Чортківського району  
Ел.адреса: lesyananovska.04@gmail.com

## Пояснювальна записка

Діти з особливостями психофізичного розвитку не повинні займати особливого становища в закладі освіти, вони мають почуватися природно, досягти самостійності, наскільки це можливо. Дуже важливо в інклюзивній групі створити таку атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми, щоб забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку можливість самоствердитися, подолати неадекватні установки та стереотипи, набути певних навичок соціальної поведінки.

Спілкування з ровесниками емоційно насичене, воно нестандартне, вільне, ініціативне, оскільки дитині важливіше висловитися самій, ніж вислуховувати іншого. Спілкування з однолітками багатше і різноманітніше, ніж з дорослими, бо включає управління діями партнера, їх контроль, показ своїх зразків, порівняння з собою, тощо. Якщо під час спілкування з дорослими дитина вчиться говорити й діяти правильно, слухати і розуміти інших, то в спілкуванні з однолітками – самовираження вступати в різноманітні стосунки.

**Мета корекційно-розвивальної програми:** сприяти взаємодії між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з типовим рівнем розвитку налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до допомоги. Запропоновані заняття спілкування для учнів початкової школи мають на меті розвиток таких комунікативних навичок:

- Уміння слухати та чути іншого;
- Уміння брати участь у вільній бесіді;
- Уміння бути уважним до самого себе та інших;
- Уміння розуміти почуття та настрої співрозмовника;
- Уміння усвідомлювати свої вчинки та вчинки інших.

**Завдання корекційно-розвивальної програми:**

- забезпечити успішну адаптацію дітей в групі;
- розвивати вміння розуміти власний емоційний стан та емоційний стан оточуючих;
- розвивати позитивне ставлення дітей до однолітків, дружні стосунки між ними;
- розвивати вміння адекватно реагувати на різні життєві ситуації;
- виховувати бажання допомогти, підтримати, поспівчувати, порадіти за іншого;

- сприяти розвитку творчих здібностей;
- розвивати допитливість, спостережливість.

### **Організація занять.**

Заняття проводяться один раз на тиждень. Тривалість заняття 40 хвилин.  
Кількість занять – 15.

### **Структура занять:**

- вступна частина (привітання, створення позитивно-емоційної атмосфери, налаштування на роботу);
- основна частина (ігри-перевтілення або ігри-бесіди з обговоренням та аналізом ситуації; етичні казки, пластичні етюди, ігри з елементами малюнкової терапії, музичної терапії);
- заключна частина (рефлексія заняття, прощання).

Кожне заняття починається з ритуалу привітання, обговорення почуттів, з якими прийшли на нього учасники, і закінчуватися обговоренням проведеного заняття.

Кількість занять за необхідністю може бути збільшена або зменшена.

### **Тематичне планування програми**

№	Зміст заняття	Мета заняття	Кількість годин
1.	1. Ритуал початку заняття. Компліменти. 2. Вправа «Як мене звати» 3. Пластичний етюд «Сонечко» 4. Гра «Доторкнися до...» 5. Гра «Паровозик» 6. Ритуал закінчення заняття. Естафета дружби.	Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття, розвивати здатність до емпатії, згуртування дітей. Розвиток комунікативних здібностей, вміння вільно висловлювати свої думки. Формування позитивного ставлення один до одного.	40 хв.
2.	1. Ритуал початку заняття. Компліменти. 2. Етюд «Скажи хороші слова про свого друга» 3. Вправа «Маски» 4. Гра «Знайди друга» 5. Гра «М'яч у руки» 6. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.	Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття, розвивати вербальний спосіб спілкування. Розвиток комунікативних здібностей, вміння вільно висловлювати свої думки. Вміння орієнтуватися з закритими очима. Формування позитивного ставлення один до одного.	40 хв.
3.	1. Ритуал початку заняття. Чарівний клубочок. 2. Гра «Вітер віє на...» 3. Вправа «Опиши друга» 4. Етюд «Складемо історію» 5. Гра «Дракон» 6. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.	Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття, бажання спілкуватись. Вчити дітей складати історії за даним початком, розвивати мислення. Вчити висловлювати свою думку. Формування позитивного ставлення один до одного.	40 хв.
4.	1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки. 2. Етюд «Скажи хороші слова про свого друга»	Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Розвиток елементів техніки виразних рухів, жестів. Обмін думками, враженнями.	40 хв.

	<p>3. Гра «Ричи, лев, ричи; стукай, потяг, стукай»</p> <p>4. Гра-бесіда «Якби ти був метеликом»</p> <p>5. Гра «Маленький художник»</p> <p>6. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>Продовжувати вчити працювати в колективі. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	
<b>5.</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Компліменти.</p> <p>2. Бесіда «Як можна утішити?»</p> <p>3. Етюди на вираження страждання й суму: «Ой-ой, живіт болить!»</p> <p>4. Етюд «Я так втомився»</p> <p>5. Ритуал закінчення заняття. Естафета дружби</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Ознайомити з почуттям страждання і суму. Розвивати увагу, мислення, точність рухів. Вчити самостійно робити вибір. Розвиток комунікативних здібностей, вміння вільно висловлювати свої думки. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.
<b>6.</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Компліменти.</p> <p>2. Казка «Маша й сандалики»</p> <p>3. Бесіда за змістом казки</p> <p>4. Етюд «Очі в очі»</p> <p>5. Гра «Крамниця ввічливих слів»</p> <p>6. Ритуал закінчення заняття. Коло друзів.</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Прослуховування казки, обговорення. Вчити висловлювати свою думку, Розвивати мислення. Формувати у дітей розвиток позитивних рис характеру: доброти. Формування позитивного ставлення один до одного, зняття напруження.</p>	40 хв.
<b>7.</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки.</p> <p>2. Бесіда «Як можна довідатись про настрій людини?»</p> <p>3. Гра «На що схожий настрій?»</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Розвивати уяву, вчити вмінню перевтілюватись, вміти відчувати і описати власний стан. Дати можливість відчувати групову єдність. Вчити</p>	40 хв.

	<p>4. Гра-перевтілення «Усі колись мріють стати птахом»</p> <p>5. Пластичний етюд «Пташка»</p> <p>6. Етюд «Сонце»</p> <p>7. Малюнок настрою</p> <p>8. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>релаксаційним вправам. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	
<b>8.</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Чарівний клубочок.</p> <p>2. Гра-перевтілення «Ти - маленьке деревце»</p> <p>3. Пластичний етюд «Я - листочок»</p> <p>4. Казка «Про хвалькуватий бантик»</p> <p>5. Бесіда за змістом казки</p> <p>6. Придумування розповіді на тему: «Який я є, коли хвалюся, і який, коли не хвалюся?»</p> <p>7. Ритуал закінчення заняття. Естафета дружби</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Налаштування на роботу. Продовжувати вчити дітей вмінню перевтілюватися, висловлювати власну думку. Розвивати вміння розрізняти та визначати власний настрій. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.
<b>9.</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Компліменти.</p> <p>2. Гра-перевтілення «Уяви собі, що ти павучок»</p> <p>3. Гра «Сонячний зайчик»</p> <p>4. Рухлива гра «Павутинка»</p> <p>5. Руханка «Стежка»</p> <p>6. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Продовжувати вчити дітей вмінню перевтілюватися, висловлювати власну думку. Формувати комунікативні навички спілкування. Навчати дітей прийомам саморозслаблення. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.
<b>10</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки.</p> <p>2. Бесіда «Як можна звернутися до іншої людини з проханням?»</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Розвиток комунікативних здібностей, вміння вільно</p>	40 хв.

	<p>3. Тренінг ритуалу спілкування при зустрічі з іншими людьми.</p> <p>4. Придумування дітьми і розігрування сценок з життя дітей із проблем спілкування.</p> <p>5. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>висловлювати свої думки. Вчити придумувати ситуацію і вміння її розіграти. Розвивати вміння керувати емоціями. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	
<b>11</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Компліменти.</p> <p>2. Колективна робота «Чудо-малюнок»</p> <p>3. Колективний танцювальний рух</p> <p>4. Гра «Потяг»</p> <p>5. Ритуал закінчення заняття. Естафета дружби.</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Продовжувати вчити працювати в колективі, поважати думки один одного. Дати можливість відчувати почуття єдності. Розвиток комунікативних здібностей, вміння вільно висловлювати свої думки. Вміння користуватись прийомами само релаксації. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.
<b>12</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки.</p> <p>2. Бесіда «Поговоримо ще раз про настрій»</p> <p>3. Гра «Зустріч настроїв»</p> <p>4. Гра «Фотографії»</p> <p>5. Гра «Тренуємо емоції»</p> <p>6. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Розвивати здатність розуміти та розрізняти емоційні стани, розширити знання про настрій, від чого він залежить. Допомогти справлятись з негативними переживаннями. Здійснювати психом'язове тренування. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.
<b>13</b>	<p>1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки.</p> <p>2. Пластичний етюд «Сонечко»</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Вироблення навичок</p>	40 хв.

	<p>3. Гра-перевтілення «Уяви себе хмаринкою, що пливе по небу»</p> <p>4. Прослуховування пісні з імітацією рухів.</p> <p>5. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>зниження негативних емоцій. Продовжувати вчити дітей вмінню перевтілюватися, висловлювати власну думку. Формувати комунікативні навички спілкування. Навчати дітей прийомам саморозслаблення. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	
14	<p>1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки.</p> <p>2. Гра-перевтілення «Уяви себе каменем біля дороги»</p> <p>3. Розглядання колекції різноманітних камінчиків, складання композицій.</p> <p>4. «Ми – скульптори» - робота з пластиліном, глиною або пінопластом.</p> <p>5. Ритуал закінчення заняття. Сонячні промінчики.</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Продовжувати вчити дітей вмінню перевтілюватися, висловлювати власну думку. Формувати комунікативні навички спілкування. Навчати дітей прийомам саморозслаблення. Розвиток дрібної моторики руки. Продовжувати вчити працювати в колективі. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.
15	<p>1. Ритуал початку заняття. Дружба починається з посмішки.</p> <p>2. Вправа «Слухаємо тишу»</p> <p>3. Етюд «Якби я був чарівником...»</p> <p>4. Гра «Домалой»</p> <p>5. Гра «Подарунок»</p> <p>6. Ритуал закінчення заняття. Естафета дружби.</p>	<p>Створити позитивно-емоційну атмосферу під час заняття. Розвивати уяву, мислення. Вчити висловлювати власну думку, розвиток комунікативних здібностей. Продовжувати вчити працювати в колективі. Формування позитивного ставлення один до одного.</p>	40 хв.

## Заняття 1

### 1. Ритуал початку заняття.

#### Компліменти

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Дитина, якій зробили комплімент киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він виголошує комплімент своєму сусідові. Коли виникають труднощі, психолог може зробити комплімент або запропонувати сказати щось «смачне», «солодке», «квіткове».

Протягом гри, психолог перебуває в колі разом з дітьми, показує приклад, підказує, підбадьорює, налаштовує дітей на позитив.

### 2. Вправа «Як мене звати».

Діти називають своє ім'я: коротке, повне, ласкаве, найулюбленіше.

*Психолог:* Діти, ви знаєте, що в кожного з нас є ім'я. Цим іменем вас називають мама, тато, бабуся, дідусь, інші люди. Кожне ім'я наділяє людину й різними відмітними рисами характеру. Наприклад, ім'я... означає... Але людину можна називати не тільки іменем, а улюбленим ласкавим словом (сонечко, зайчик, рибка...). Можливо, когось з вас теж називають не вашим іменем, а таким от ласкавим словом? Якими словами? А як можна назвати себе? (*Запитати дітей їх варіанти.*) Ви знаєте, що імена дають, коли людина народжується. Коли вона маленька, її називають дуже ласкаво й ніжно — Оленька, Олечка...(*запитати дітей, як ще*), а коли людина підростає, її називають по-іншому — Ольга.

А мене звати: Леся Миколаївна. Чому мене так називають? Як звати вашого тата? Дорослих людей частіше називають на ім'я й по батькові. От які цікаві імена в наших дітей.

### 3. Пластичний етюд «Сонечко».

Щодня сходить сонце, щоб обігріти всю землю. Усі радіють сонечку! Але поки ще воно спить. Ніч підходить до кінця. Сторож-Місяць пішов відпочивати й по дорозі постукав до сонечка, щоб воно прокидалося. А сонечко солодко спить.

Почуло воно, що у двері постукали. Відкрило свої очі, а на вулиці темно. Не хочеться вставати. Сонечко позіхнуло й знову міцно закрило свої вічка. Але час не чекає. Треба будити Землю. Сонечко потягнулося й піднялося з ліжка. Умило вічка, ротик, щічки.

Взяло гребінець і розчесало свої золоті волосини-промінчики. Промінчики розпрямилися, яскраво засяяли. Сонечко розправило своє платтячко й вийшло на небо. Вдихнуло свіже повітря й посміхнулося всім.

Від ласкавих імен стало тепло, як від сонечка. Усі ми зараз станемо сонечками й зігріємо один одного.

#### **4. Гра «Доторкнися до...».**

— Сьогодні ми ближче познайомилися один з одним, дізналися які улюблені імена кожного, зігріли один одного сонячним теплом, а тепер добре розгляньте один одного, хто в що одягнений і якого кольору одяг.

Психолог пропонує: «Доторкнися до... синього!»

Усі повинні миттєво зорієнтуватися, виявити в учасників в одязі щось синє й доторкнутися до цього предмета.

Кольори періодично міняються, хто не встигнув — ведучий. Психолог стежить, щоб доторкалися до кожного учасника.

#### **5. Гра « Паровозик»**

Діти розбігаються в різні кутки кімнати й вибирають собі місце «станцію». Один із гравців – «паровозик». Його завдання – обійти всіх зібрати «пасажирів під музику». Коли «паровозик» закінчить збирати «пасажирів», дорослий може спитати, кого він взяв першим і чому.

Далі дорослий пропонує дітям зайняти місця на стільцях і ознайомить із правилами спілкування

- Називай друга на ім'я, і він буде звертатися до тебе так само!
- Будь уважним до тих, хто тебе оточує, і люди поважатимуть тебе!

- Будь ввічливим, і в тебе буде багато друзів!
- Уважно слухай іншого, і ти зможеш дізнатися багато нового!
- Уміє поставити себе на місце іншого, і ти зможеш зрозуміти його!

## **6. Ритуал закінчення заняття.**

### **Естафета дружби**

Всі повинні взятися за руки й передавати, як естафету, рукостискання. Починає психолог: «Я передам вам свою дружбу, і вона йде від мене до Оленки, від Оленки до Сашка і т.д. і, нарешті, знову вертається до мене. Я відчуваю, що дружби стало більше, тому що кожний з вас додав часточку своєї дружби. Нехай же вона вас не залишає й гріє. До побачення!»

## **Заняття 2**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Компліменти**

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Дитина, якій зробили комплімент киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він виголошує комплімент своєму сусідові. Коли виникають труднощі, психолог може зробити комплімент або запропонувати сказати щось «смачне», «солодке», «квіткове».

Протягом гри, психолог перебуває в колі разом з дітьми, показує приклад, підказує, підбадьорює, налаштовує дітей на позитив.

### **2. Етюд «Скажи хороші слова про свого друга».**

За бажанням вибирається дитина, її саджають у коло, і кожний говорить про те, що йому подобається в цій дитині. Психолог звертає увагу дітей на те, щоб вони не повторювалися, дає зразок. У своїх висловленнях діти

відзначають зовнішні й внутрішні риси дитини, приводять приклади будь-яких життєвих ситуацій.

*На одному занятті вибирати не більше, ніж двох дітей.*

### **3. Вправа «Маски»**

Кожному учаснику дають завдання: виразити за допомогою міміки горе, радість, біль, страх, здивування тощо. Потім всі разом визначають вдалося це чи ні.

### **4. Гра «Знайди друга».**

Дітей ділять на дві групи, одній з яких зав'язують очі й дають можливість походити по приміщенню. Їм пропонують підійти й знайти один одного. Знайти можна за допомогою рук, обмацуючи волосся, одяг, руки. Потім, коли друг знайдений, гравці міняються ролями.

### **5. Гра «М'яч у руки».**

Психолог по черзі кидає м'яч кожній дитині в колі, а той, хто піймав повинен відповісти на запитання: «Що ти любиш найбільше?» або «Що тобі не подобається найбільше?», або «Чим ти любиш займатися?», або «Чого ти найбільше боїшся?»

### **6. Ритуал закінчення заняття.**

#### **Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчутти себе теплим сонячним проміннячком.

## **Заняття 3**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Чарівний клубочок**

Діти сидять на стільцях або на килимі по колу. Психолог передає клубок ниток дитині, той намотує нитку на палець і при цьому говорить ласкаве

слово, або добре побажання, або ласкаво називає поруч сидячу дитину по імені, або виголошує «чарівне ввічливе слово» і т.п.

Потім передає клубок наступній дитині, поки не дійде черга до психолога.

## **2. Гра «Вітер віє на...».**

Зі словами «Вітер віє на...» психолог починає гру. Щоб усі учасники гри більше дізналися один про одного, питання можуть бути наступними: «Вітер віє на того, у кого світле волосся» — усі світловолосі збираються в одну купку. «Вітер віє на того, у кого є сестра... брат... хто найбільше любить солодке.. і т.д.». Варіанти можна брати з попереднього заняття (гра «М'яч у руки»).

*Ведучого необхідно міняти, даючи можливість запитати учасників кожному.*

## **3. Вправа «Опиши друга»**

Двоє дітей, сидячи спиною одне до одного, по черзі розповідають про зачіску, обличчя, одяг іншого. Решта дітей порівнюють, хто точніше це зробив.

## **4. Етюд «Складемо історію».**

Психолог починає історію: «Жили-були діти другого класу однієї школи ...» наступний учасник продовжує, і так далі по колу. Коли черга знову доходить до ведучого, він коректує сюжет історії, робить більш осмисленим, і вправа продовжується.

## **5. Гра «Дракон».**

Гравці стають у лінію, тримаючись за плечі. Перший учасник «голова», останній — «хвіст» дракона. «Голова» повинна дотягтися до «хвоста» і доторкнутися до нього. «Тіло» дракона нерозривне. Як тільки «голова» схопить «хвіст», вона стає «хвостом». Бажано, щоб більша кількість учасників побували у двох ролях.

## **6. Ритуал закінчення заняття.**

### **Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчути себе теплим сонячним проміннячком.

## Заняття 4

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Дружба починається з посмішки**

Сидячи в колі діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчки посміхаються один одному.

### **2. Етюд «Скажи хороші слова про свого друга».**

За бажанням вибирається дитина, її садять у коло, і кожний говорить про те, що йому подобається в цій дитині. Психолог звертає увагу дітей на те, щоб вони не повторювалися, дає зразок. У своїх висловленнях діти відзначають зовнішні й внутрішні риси дитини, приводять приклади будь-яких життєвих ситуацій. На одному занятті вибирати не більше, ніж двох дітей.

### **3. Гра «Ричи, лев, ричи; стукай, потяг, стукай».**

Психолог говорить: «Усі ми — леви, велика лев'яча родина. Давайте влаштуємо змагання, хто голосніше ричить. Як тільки я скажу: «Ричи, лев, ричи!» — нехай пролунає найгучніше ричання.

Потім усі шикуються один за одним, поклавши руки на плечі дитині, яка стоїть перед ним. Це — потяг. Він пихкає, свистить, колеса працюють чітко в такт, кожний слухає й підлаштовується під сусідів. Потяг їде в різних напрямках, темпі, видаючи голосні звуки й свист. Машиніст на станціях міняється. Наприкінці гри може відбутися «катастрофа», і всі валяться на підлогу.

### **4. Гра-бесіда. «Якби ти був метеликом»**

Гра-бесіда проводиться після спостереження за метеликами, розглядання ілюстрацій, колекцій метеликів, читання книг.

- Пам'ятаєте, діти, ми розглядали метеликів на малюнку? Які вони були гарні, різнобарвні! З боку може здатися, що в них усе добре й легко в житті. Як ти думаєш, це так?

Весна. У корі одного з дерев лежить лялечка-личинка метелика. Пригріло весняне сонечко, з лялечки виліз метелик, погрів на сонечку свої крильця, розправив їх і полетів в невідомий для нього світ.

А тепер уяви, що цей метелик — ти.

Яким тобі уявляється світ, у який метелик потрапив у перший раз?

Розкажи, яким був твій перший день у сонячну погоду? А в дощову? А у вітряний день?

Прекрасний сонячний день. Ти на лузі, де багато квітів з таким ароматом, що крутиться голова. Навколо тебе безліч комах: комарів, жучків, бабок, бджіл, джмелів і інших метеликів.

Як ти думаєш, чи знайдеш ти на цьому лузі собі друзів?

З ким би ти хотіла дружити? Чому?

Тобі весело, радісно? Чому?

Але от налетів вітер, почалася гроза. Вітер зірвав тебе із квітки й поніс у далечінь, таку слабку й безпомічну. Що ти відчуваєш у цей момент?

Вітер приніс тебе в ліс. Між гілками великого куща сплів свою павутину павук. Порив вітру кинув тебе саме на цю павутину. Ти намагася вирватися, але ще більше заплутуєшся в мережу.

Що ти відчуваєш у цей час? Що будеш робити, щоб урятуватися? Про що думаєш, коли небезпека так близько?

Яке щастя, що тобі все-таки вдалося вирватися! Ти полетіла швидше, далі від страшного місця, на галявинку. Тільки з полегшенням зітхнула, але отут побачила дітей, які бігали по галявинці із сачками й ловили метеликів. Якби ти зміла розмовляти, що б сказала цим дітям?

Одного разу в магазині я бачила колекцію метеликів. Їх було багато в коробці за склом. Усі вони були дуже гарні, але мертві, наколоті на шпильки.

Хотіла б ти потрапити в колекцію? Чому?

Але ж люди збирають колекції, щоб вивчати метеликів. Як ти думаєш, а як би можна було вивчати метеликів, не вбиваючи їх?

Ти така гарна, витончена, ніжна. Так хочеться взяти тебе в руки й ближче розглянути. А чому тебе не можна брати в руки?

Як ти сама ставишся до своєї краси?

Чого б ти більше хотіла: стати знову лялечкою-личинкою або залишитися метеликом? Чому?

Спасибі тобі, метелик, за бесіду. А тепер перетворюйся в дитину. Що ти зрозумів, коли був метеликом?

## **5. Гра «Маленький художник»**

Один із учасників – «художник». Він вирішив намалювати портрет друга. «Художник» уважно дивиться, обирає «натуру», потім повертається спиною до дітей і починає «малювати», тобто дає словесні портрети. Решта дітей повинні визначити, хто був моделлю.

## **6. Ритуал закінчення заняття.**

### **Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчутти себе теплим сонячним проміннячком.

## **Заняття 5**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Компліменти**

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Дитина, якій зробили комплімент киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він виголошує комплімент своєму сусідові. Коли виникають труднощі, психолог може зробити комплімент або запропонувати сказати щось «смачне», «солодке», «квіткове».

Протягом гри, психолог перебуває в колі разом з дітьми, показує приклад, підказує, підбадьорює, налаштовує дітей на позитив.

## **2. Бесіда « Як можна утішити? »**

Діти, вам завжди буває весело? Іноді всім буває погано, вас хтось скривдив, ви вдарилися і, напевно, так хочеться, щоб вас хто-небудь пожалів. Так і іншій дитині або дорослому, коли йому погано, хочеться, щоб його пожаліли. Давайте поговоримо про те, як можна пожаліти, утішити. Як вас жаліє мама?

Що можна сказати людині, щоб вона заспокоїлась? Що можна зробити? Як будете поводитися, якщо в мами болить голова? Якщо сестричка або братик вдарились? Якщо занедужала кішка, собака?

Через що людині може бути погано? А чи в усіх випадках ви будете утішати однаково?

Діти, навіть, якщо ви поспішаєте, вам весело, то обов'язково утіште того, кому погано, боляче. Робіть так, як би ви хотіли, щоб зробили з вами. Робіть людям добро, і воно повернеться до вас.

## **3. Етюди на вираження страждання й суму:**

### **«Ой-Ой, живіт болить!»**

Два ведмежатка Тім і Том з'їли смачні, але немиті яблука. У них розболілися животи. Ведмежата скаржаться: Ой, ой, живіт болить! Ой, ой, мене нудить! Ой, ой, ми яблук не хочемо! Ми хворіємо.

Виразні рухи: брови підняті, живіт втягнути, руки притиснуті до живота.

Психолог пропонує «ведмежатам» пожаліти один одного.

## **4. Етюд «Я так втопився».**

Маленький гномик несе на спині велику ялинову шишку. От він зупинився, поклав шишку біля своїх ніг і говорить: «Я так втопився, я дуже втопився... ».

Виразні рухи: стоїть, руки висять уздовж тіла, плечі опущені. Психолог пропонує одній групі дітей зобразити гномиків, а іншій — допомогти донести велику шишку, пожаліти. Потім діти міняються місцями.

## **5. Ритуал закінчення заняття.**

### **Естафета дружби**

Всі повинні взятися за руки й передавати, як естафету, рукостискання. Починає психолог: «Я передам вам свою дружбу, і вона йде від мене до Оленки, від Оленки до Сашка і т.д. і, нарешті, знову вертається до мене. Я відчуваю, що дружби стало більше, тому що кожний з вас додав часточку своєї дружби. Нехай же вона вас не залишає й гріє. До побачення!

## **Заняття 6**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Компліменти**

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Дитина, якій зробили комплімент киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він виголошує комплімент своєму сусідові. Коли виникають труднощі, психолог може зробити комплімент або запропонувати сказати щось «смачне», «солодке», «квіткове».

Протягом гри, психолог перебуває в колі разом з дітьми, показує приклад, підказує, підбадьорює, налаштовує дітей на позитив.

### **2. Казка «Маша й сандалики».**

В одному дитячому садку жили-були сандалики. Вони були дуже гарні, м'які й зручні, рожевого кольору з білими бантиками. Як не дивно, але ці сандалики дуже не подобалися їхній господарці — Маші. Їй завжди хотілося мати сандалики на липучках, точно такі ж, як у її подружки — Світлани. Маші ніяк не хотілося носити їх, і одного разу ввечері, перед виходом на прогулянку, вона зі злістю закинула їх під свою шафку.

Сумно стало сандаликам, і вирішили вони піти від Маші куди очі дивляться. Чи довго, чи ні йшли сандалики, раптом подув сильний вітер і почався дощ. Від вогкості відклеївся й згубився один бантик. Бідні сандалики промокли наскрізь і простудилися.

Тоді вони вирішили попроситися в інший дитячий садок. Коли вони переходили вулицю, на них ледве не наїхала велика вантажна машина. Застуджені й перелякані сандалики ледве добралися до будинку дитячого садка. Як не стукалися вони у двері, ніхто їх так і не почув.

А тим часом Машине бажання збулося: мама купила їй нові сандалики з липучками. Увесь день Маша ходила й вихвалялася своїми сандаликами.

Але до вечора Маша так сильно розтерла ногу новими сандаликами, що не могла в них зробити більше ні кроку. І отут вона згадала про свої м'які й зручні сандалики, які колись закинула під свою шафку.

- Їх нема, — прошепотіла Маша.

Вона ніяк не могла зрозуміти, куди ж поділися сандалики. Вона точно, пам'ятала, що кілька днів тому закинула їх саме сюди. І Маша зрозуміла, що сильно скривдила їх і що вони, напевно, пішли від неї й більше ніколи не повернуться. А ще вона подумала про те, що їй прийдеться носити от ці сандалики на липучці, які їй будуть натирати ногу.

У Маші виступили сльози:

- Сандалики, милі, прошу вас, поверніться. Мені без вас дуже погано. Я обіцяю вам, що ніколи не буду вас кривдити.

І як тільки вона вимовила ці слова, вона побачила перед собою свої сандалики.

Увечері вона віднесла їх додому, акуратно протерла ганчірочкою, висушила й приклеїла до них гарні біленькі бантики. І вони тепер стали, як новенькі.

**3. Бесіда за змістом казки, у якій необхідно використати питання про почуття дітей стосовно героїв казки.**

**4. Етюд «Очі в очі».**

Психолог говорить про те, що потрібно бути дуже уважним до оточуючих людей. Пропонує повправлятися в розумінні вираження обличчя, очей один одного. Діти розбиваються на пари, беруться за руки. Психолог пропонує: дивлячись тільки в очі, й почувуючи руки один одного, спробуйте мовчки передати різні емоції: «Я сумую, допоможи мені!», «Мені весело, давай пограємо!», «Я прагну з тобою дружити!»

Етюд діти виконують у парах. Потім діти розказують, коли яка емоція передавалася й сприймалася.

### **5. Гра «Крамниця ввічливих слів»**

На полицях у крамниці ввічливі слова подяки, привітання, прощання, але раптом подув вітер – і всі слова впали і переплутались. Їх слід знову розставити на свої місця.

### **6. Ритуал закінчення заняття.**

#### **Коло друзів**

Стоячи або сидячи в колі, усім узятися за руки, потиснути їх, подивитися по черзі на всіх.

## **Заняття 7**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Дружба починається з посмішки**

Сидячи в колі, діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчачи посміхаються один одному.

### **2. Бесіда «Як можна довідатися про настрій людини?»**

У мене сьогодні хороший настрій. А у вас? Чи завжди у вас буває гарний настрій?

Розгляньте ці фотографії й скажіть, чим вони відрізняються?

- Чому буває сумно?
- Якщо тобі сумно, погано, як ти поводишся?
- А якщо у твого друга, мами поганий настрій, як ти це помітиш?
- Яким буває обличчя в такої людини?
- Як ви можете підняти настрій?
- Як можна запитати про причину поганого настрою?
- Якщо людині просто хочеться побути одній?
- Як ви довідаєтеся, що в людини гарний настрій?
- Як погода діє на настрій людини?
  - Якщо в будинку гості, усі веселі, свято, а в тебе поганий настрій, чи будеш ти його показувати іншим? Як ти думаєш, їх це засмутить?
  - Давайте візьмемо один одного за руки й заглянемо один одному в очі, скажемо один одному ласкаві слова. Нехай в усіх буде гарний настрій.

Можна запропонувати дітям фото, вирізки з газет, ілюстрації й попросити визначити настрій персонажів, визначити причину. Пояснити дітям, як важливо вміти визначати настрій людини, бути уважним, добрим, спостережливим. Можна запропонувати схематичне зображення осіб, що зображують різний настрій. Визначити, пояснити чому.

Запропонувати дітям щодня, коли вони здороваються, обов'язково подивитися в очі іншому.

### **3. Гра «На що схожий настрій?»**

Діти по черзі говорять, на яку пору року, природне явище, погоду схожий їх сьогоднішній настрій. Почати краще психологу спогадом «Мій настрій схожий на білу пухнату хмарину в спокійному блакитному небі, а твій?» Наприкінці психолог узагальнює — який же сьогодні у всієї групи настрій: сумний, веселий, смішний, злий і т.д.

Треба враховувати, що погана погода, холод, дощ, хмуре небо, агресивні елементи свідчать про емоційне неблагополуччя.

#### 4. Гра-перевтілення. «Усі колись мріють стати птахом»

Скрізь поруч із людиною живуть птахи. Одні з них повністю залежать від догляду за ними людей, інші живуть самотійно й не дуже люблять, коли люди втручаються в їхнє життя.

Птахи можуть літати, про це мріє кожний. Скільки цікавого можна побачити зверху! Люди навіть придумали літаки, вертольоти, дельтаплани. Щоб хоч трохи побувати на місці птахів.

Уяви собі, що в тебе вирости крила. Тепер ти можеш літати, де захочеш, побачити увесь світ! Пташка, розкажи мені, як ти живеш!

Де б ти хотіла жити? (Ліс, луг, гори, море, село, місто, південь, північ...)

Де б ти хотіла звити гніздо: на траві, на дереві, у кущах, на воді, у піску?.. Чому?

Які в тебе сусіди?

Чим би ти хотіла харчуватися?

Як би ти себе почувала, якби хлопчиська стріляли в тебе з рогаток? Як би ти до них ставилася?

Ти довго висиджувала яйця, щоб з них вилупилися пташенята. От вони й з'явилися, такі маленькі, беззахисні. Ти полетіла за кормом, а коли повернулася, побачила, що гніздо розорене. Що б ти відчула в цей момент?

Ти дуже оберегала яйця з майбутніми пташенятами, зігрівала їх, але зголодніла і довелося полетіти за кормом. Прилетіла назад, а на дереві сидить хлопчик і бере в руки яйця, розглядає їх.

Що б ти відчула в цей момент? Що б сказала цьому хлопчикові?

Уяви, що тебе піймали й посадили в клітку. Правда, клітка гарна, простора, тебе годують і доглядають. Про що б ти думала, мріяла, сидячи в клітці?

Як би тобі жилося в місці, де багато машин, заводів, фабрик?

Як би ти себе почувала, якби, викупавшись у ріці, побачила, що все твоє пір'я покрито нафтою?

У якій воді ти хотіла б купатися, яку воду пити?

Яким повітрям ти хотіла б дихати?

Що б ти хотіла сказати всім людям?

Нажаль, ми не можемо в житті перетворитися в птаха, але так приємно помріяти й заодно зрозуміти, як треба ставитися до всіх птахів.

### **5. Пластичний етюд «Пташка». (Музичний супровід).**

Спочатку діти розглядають картинки із зображенням різних птахів і квітів, спостерігають за птахами на ділянці.

- Діти, уявіть собі, що ви — пташки.

Закрийте очі й присядьте — пташки сидять на гілці й сплять. От пригріло тепле весняне сонечко, і пташки прокинулися, розправили крильця, пір'їнки, потягнулися.

Змахнули крильцями й полетіли у блакитному небі. Літали пташки й утомилися, опустилися на травичку біля струмочка, попили водички.

Знову пташки полетіли й опустилися на пташиний двір.

Поклювали зерняток і стали розглядати мешканців пташиного двору. А у дворі кого тільки немає: і важний-преважний індик, і гордий півень, і кури-реготухи, і каченята неслухняні, і качечка, і гусак-задира.

Погостювали пташки в них і полетіли додому назад.

А сонечко вже сідати стало, небо стемніло, пташки сіли знову на гілочки, склали свої крильця й заснули.

- А тепер відкриємо очі й знову станемо дітьми й намалюємо того, кого бачили на пташиному дворі.

### **6. Етюд «Сонце».**

Щодня сходить сонце, щоб обігріти всю землю. Усі радіють сонечку! Але поки ще воно спить. Ніч підходить до кінця. Сторож-Місяць пішов відпочивати й по дорозі постукав до сонечка, щоб воно прокидалося. А сонечко солодко спить.

Почуло воно, що у двері постукали. Відкрило свої очі, а на вулиці темно. Не хочеться вставати. Сонечко позіхнуло й знову міцно закрило свої вічка. Але час не чекає. Треба будити Землю. Сонечко потягнулося й піднялося з ліжка. Умило вічка, ротик, щічки.

Взяло гребінець і розчесало своє золоте волосся-проміннячка. Проміннячка розпрямилися, яскраво засяяли. Сонечко розправило своє платтячко й вийшло на небо. Вдихнуло свіже повітря й посміхнулося всім.

Від ласкавих імен стало тепло, як від сонечка. Усі ми зараз станемо сонечками й зігріємо один одного.

**7. Намалюй гарний настрій і розкажи, чому він сьогодні такий.**

**8. Ритуал закінчення заняття.**

**Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчувати себе теплим сонячним проміннячком.

## Заняття 8

**1. Ритуал початку заняття.**

**Чарівний клубочок**

Діти сидять на стільцях або на килимі по колу. Психолог передає клубок ниток дитині, та намотує нитку на палець і при цьому говорить ласкаве слово, або добре побажання, або ласкаво називає поруч сидячу дитину по імені, або виголошує «чарівне ввічливе слово» і т.п.

Потім передає клубок наступній дитині, поки не дійде черга до психолога.

**2. Гра-перевтілення. «Ти — маленьке деревце»**

Недавно ми гуляли по вулицях села й бачили, як багато висаджено молодих дерев замість хворих і старих. Люди прив'язали їх до кілочків, щоб вітер не повалив їх. Щодня спеціальна машина поливає деревця, щоб вони не засохли.

Уяви собі, що ти — молоденьке слабеньке деревце з ніжними зеленими листочками, тоненьким стовбуром і гілочками — ще тонше. Будь хто може скривдити тебе.

Подув сильний вітер і зламав маленьку тендітну гілочку. Болить пальчик-гілочка? Розкажи про це вітру-бешкетникові. Давай я пошкодую твій пальчик.

Визирнуло тепле весняне сонечко, пригріло тебе. Який у тебе настрої? Що ти хочеш сказати сонечку?

Пішов холодний дощ із градом, градинки пошкодили молоді листочки. Як ти себе відчуваєш? Як тобі можна допомогти?

Знову визирнуло сонечко. Прилетів гарний метелик і сів на гілочку. Він довго летів, втомився й захотів відпочити. Ти радий метеликові? Про що б ти з ним поговорив?

Розкажи, який метелик? Тобі подобається все гарне? Чому? Повз ішов хлопчик, зірвав гілочку, щоб подарувати її мамі. Як ти до цього віднесешся? Чи правильно він зробив? Розкажи йому, що ти відчуваєш, коли він ламає гілочку.

Але от ще лихо. На гілочках поселилися ненажерливі гусениці, які з'їдають твої молоді листочки. Як тобі можна допомогти?

Про що ти мрієш, дивлячись на іншу сторону вулиці, де ростуть більші дерева? Хотілося б тобі рости десь в іншому місці?

Чому люди висадили молоді деревця уздовж доріг? Яку користь ти приносиш людям?

Спасибі тобі за турботу про людей. Ми теж будемо піклуватися про тебе.

### **3. Пластичний етюд. «Я — листочок»**

Як ви думаєте, яка зараз пора року?

Подивіться у віконце — скільки гарних листочків. І жовтих, і зелених, і червоних! А хотіли б ви зараз побути гарними листочками? Ну, тоді давайте перетворимося в різнобарвні листочки.

Закрийте очі. Я рахую: «Один, два, три». От ви й листочки. Хто жовтий листочок, хто червоний, а хто зелений. Живуть наші листочки на могутньому дереві. От яке могутнє дерево! Осіннє сонечко пригріває, листочкам дуже приємно. Але раптом подув сильний вітер, і всі листочки заспівали пісеньку: «Дме, дме вітер, дме задуває, жовті листочки з дерева зриває й...».

Від сильного вітру листочки один за одним стали падати на землю. Падають листочки на землю плавно, нечутно.

Лягли на землю й відпочивають. А вітер тут як тут, знову підхопив листочки й підганяє їх, підганяє, листочки знову заспівали свою пісеньку: «...І летять листочки, кружляють по доріжці, падають листочки прямо до нас під ніжки». Наші листочки шарудять від вітру.

І опинилися листики на веранді школи. Забилися вони в кут веранди, щоб вітер їх не знайшов. І так на веранді заснули.

А нам, діти, настав час вертатися в клас.

Закрийте всі очі, я рахую до трьох, і ви відкриваєте очі: «Раз, два, три».

От ми й повернулися назад.

#### **4. Казка. «Про хвалькуватий бантик»**

В одному невеликому містечку жила-була дівчинка, яку звали Світланка. Так ласкаво називали її мама і тато. Світлані було шість років, і вона, як багато дітей, ходила в дитячий садок. У дівчинки було гарне довге волосся, тому мама щодня зав'язувала Світлані великі різнобарвні банти. А бантів у дівчинки було безліч, усіх кольорів і відтінків: у горошок, у смужку, шовкові, атласні, з візерунками, з малюнками. Усі вони зберігалися в шафі на верхній полиці. Найкрасивішим, ошатним бантом був білий бант, із блискучими смужками по краях. Цей бант мама зав'язувала Світлані на свята. Він гордовито сидів на акуратно причесаній голові дівчинки й щораз, коли вона проходила повз дзеркало, любувався своїм відбиттям. Бант вважав себе найкрасивішим серед інших бантів дівчинки й не раз затівав з ними суперечки.

- Я самий чудовий, найкращий бант! - говорив він іншим бантам у той час, коли всі в будинку міцно спали.

Ніхто з вас не зможе зі мною зрівнятися по красі й пишності! Я красивіший всіх вас, і по моїх краях ідуть блискучі смужки, яких немає в жодного з вас! Недарма мене зав'язують Світлані тільки на свята!

Банти не любили білий бант, тому на полиці в шафі він лежав окремо від них.

- Подумаєш, — говорив він, — я й сам не прагну з вами знатися!

Наближалось свято. Ранком цього дня мама дістала білий святковий бант і зав'язала його на Світланчиній верхівці. Як же красиво виглядав цей пишний білосніжний бант на каштановому волоссі дівчинки! Бант увесь сіяв від щастя! Він знав, що тато поведе Світланку на свято.

На святі всім було дуже весело; і діти, і дорослі сміялися й жартували. А білий бант увесь час намагався заглянути в повітряні кулі, щоб побачити в них своє відбиття й помилуватися їм.

Але от яскраве, весняне сонечко закрило хмарою, і пішов дощ. Світланчин тато не взяв із собою парасольку, тому додому вони повернулися наскрізь промоклі. Білий бант промок більше всіх, адже він сидів на самій верхівці дівчинки! Він уже виглядав не таким білосніжним і пишним, як колись, блискучі смужки на його краях у декількох місцях порвалися. Він промок до останньої нитки й щільно прилипав до Світланчиної голови.

Світланчина мама зняла бант із голови дочки, випрала його в мильній воді й вигладила праскою. І все-таки бант змінився.

Банти були дуже здивовані, побачивши, як змінився білий бант. А бант розповів їм сумну історію й попросив у них вибачення за те, що поведився пихато, хвастився своєю красою. Банти вибачили його й прийняли у свою компанію.

Тепер мама зав'яже Світланці цей бант, коли веде дочку в дитячий садок. І бант дуже цьому радий — адже тепер він прикрашає голову дівчинки майже щодня!

- 5.       Бесіда по казці про почуття бантиків, про хвастощі і їх подолання.**
- 6.       Придумування розповіді на тему «Який я є, коли я хвастаюся, і який, коли не хвастаюся.» Показати це мімікою, позою, рухами. Обговорення.**

**7. Ритуал закінчення заняття.**

## **Естафета дружби**

Всі повинні взятися за руки й передавати, як естафету, рукостискання. Починає психолог: «Я передам вам свою дружбу, і вона йде від мене до Оленки, від Оленки до Сашка і т.д. і, нарешті, знову вертається до мене. Я відчуваю, що дружби стало більше, тому що кожний з вас додав часточку своєї дружби. Нехай же вона вас не залишає й гріє. До побачення!

## **Заняття 9**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Компліменти**

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Дитина, якій зробили комплімент киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він виголошує комплімент своєму сусідові. Коли виникають труднощі, психолог може зробити комплімент або запропонувати сказати щось «смачне», «солодке», «квіткове».

Протягом гри, психолог перебуває в колі разом з дітьми, показує приклад, підказує, підбадьорює, налаштовує дітей на позитив.

### **2. Гра-перевтілення. « Уяви собі, що ти павучок»**

Гра-перевтілення проводиться після спостереження за місцем проживання, особливостями поведінки павука.

Психолог пропонує дитині згадати мультфільм про павучка, у якого не було друзів, тому що всі його боялися й вважали некрасивим.

- Пам'ятаєш, як ми спостерігали за життям павучка, а Маша прагла його роздавити. Давай подумаємо, чому я їй не дозволила це зробити. Що ти знаєш про павучка?

- Давай з тобою пограємо? Представ, що ти маленький павучок. У тебе вісім ніжок, і ти, спритно перебираючи ними, повзеш по травинках і навіть по

рівній стіні. А ще ти вмієш плести павутину. Вона в тебе така легка, ажурна, повітряна, як мереживо. Іноді на неї попадають крапельки роси й блищать на сонці. Тоді твоя павутилка стає ще гарнішою. Твоя павутилка розташована в дуже тихому й затишному місці. Ти любиш розгойдуватися на ній, коли дме легкий вітерець.

- Що ти можеш розповісти про себе, павучок?
- З ким із комах ти дружиш?
- Коли у твою павутину попадають інші комахи — це добре чи погано?
- А якби ніхто не попався у твою павутилку, що б було з тобою?
- Як ти думаєш, якби тебе й інших павучків не було б на Землі, що-небудь би змінилося?
- Кого ти боїшся?
- Як ти ставишся до того, що багато з людей тебе бояться й не люблять?
- Що ти відчуваєш, коли твою павутилку змахують віником?
- У якому місці ти любиш будувати-плести свою павутилку?
- Про що ти мрієш, коли відпочиваєш на ній?
- Ти знаєш, що люди бувають красиві й некрасиві? Ти ж не будеш убивати й кривдити некрасивих людей, адже вони не винні в тому, що вони такими народилися. Так і тварини, у тому числі й комахи, бувають красиві й некрасиві.

- Мені здається, що кожний красивий по-своєму, потрібно тільки дуже уважно придивитися. Та й немає на Землі некорисних тварин.

- Ти подивився на світ очима павучка. Тепер, я думаю, ти ніколи не вб'єш і нікому не дозволиш знищувати павучків.

### **3. Гра «Сонячний зайчик».**

Психолог говорить, що діти-павучки люблять сонечко, як діти.

— Уявіть собі, що сонячний зайчик заглянув вам в очі. Закрийте їх. Зайчик побіг далі по обличчі, ніжно погладьте його долонями: на чолі, на носі, на ротику, на щічках, на підборідді, погладжуйте акуратно, щоб не злякати, голову, животик, руки, ноги, він забрався за комірці — погладьте його й там.

Сонячний зайчик — не бешкетник, він любить і пестить вас, а ви погладьте його й подружіться з ним. От і з'явився друг у павучків.

#### **4. Рухлива гра «Павутинка».**

Психолог говорить, що діти, як павучки, зараз будуть плести павутину - путанку. Діти стають у коло, беруться за руки й, пролазячи під руками по черзі не розтискаючи рук, заплутують павутинку, а потім розплутують її.

#### **5. Руханка «Стежка»**

Діти стають у коло і рухаються під музику. Ведучий дає команду «Копиця»- усі діти повинні підняти руки вгору і з'єднати їх у центрі кола. За командою дорослого «Купина» діти присідають, поклавши руки на голову. За командою «Стежка»- схиливши голову, кладуть руки на плечі тому, хто стоїть попереду, і продовжують рухатись. Той, хто порушив правила, сідає на місце. Наприкінці вправи визначають найуважніших.

#### **6. Ритуал закінчення заняття.**

##### **Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчувати себе теплим сонячним проміннячком.

### **Заняття 10**

#### **1. Ритуал початку заняття.**

##### **Дружба починається з посмішки**

Сидячи в колі, діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчачи посміхаються один одному.

#### **2. Бесіда « Як можна звернутися до іншої людини із проханням»**

Діти, ми з вами вже говорили, як можна привітатися з іншою людиною. Існує багато чарівних слів, які допомагають нам спілкуватися, піднімають настрої. Сьогодні ми будемо вчитися правильно спілкуватися, коли хочемо

щось попросити. Давайте уявимо, що ви звертаєтеся із проханням до знайомої людини. Як це краще зробити? Як ви думаєте? Чи обов'язково називати по імені, дивитися в очі, не забути сказати слово « будь ласка». Давайте спробуємо. «Дмитрик, дай мені, будь ласка, іграшку». «Маринко, якщо тобі не важко, допоможи мені скласти книги». «Наташа, будь так добра, поправ мені, будь ласка, комір». А тепер уявимо, що вам потрібно звернутися до незнайомої людини на вулиці, щоб довідатися, як знайти магазин... Як ви думаєте? Можна сказати так:

- Будьте ласкаві.
- Будьте люб'язні.
- Якщо вам не важко.
- Допоможіть мені, будь ласка.
- Зробіть мені послугу. Програти варіанти по ситуаціях.

А якщо вам потрібно звернутися до вихователя, мами або іншого дорослого, а він у цей час розмовляє з ким-небудь? « Вибачте, будь ласка, що перебиваю вас, можна до вас звернутися?» « Вибачте, я вам не перешкоджую, можна поставити запитання?» Думаю, що ви не забудете про наш урок ввічливості й зробите приємне людям, з якими ви будете спілкуватися; а вони отримають приємні моменти від спілкування з вами.

### **3. Тренінг ритуалу спілкування при зустрічі з різними людьми.**

#### **4. Придумування дітьми й розігрування сценок з ляльками з життя дітей із проблем спілкування. Обговорення міні-етюдів.**

### **5. Ритуал закінчення заняття.**

## **Сонячні промінчики**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчувати себе теплим сонячним проміннячком.

### **Заняття 11**

#### **1. Ритуал початку заняття.**

##### **Компліменти**

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусідові, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Дитина, якій зробили комплімент киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він виголошує комплімент своєму сусідові. Коли виникають труднощі, психолог може зробити комплімент або запропонувати сказати щось «смачне», «солодке», «квіткове».

Протягом гри, психолог перебуває в колі разом з дітьми, показує приклад, підказує, підбадьорює, налаштовує дітей на позитив.

#### **2. Колективна робота « Чудо-Малюнок».**

Психолог пропонує дітям придумати за бажанням тварину, людину, місто й т.п. з різних квітів, з овочів, із зайчиків, білочок, пташок і т.п., які передають настрій, який на даний час є у дитини. Кожна дитина викладає або малює фрагмент загальної картини.

#### **3. Колективний танцювальний рух.**

Психолог пропонує перетворитися в птахів, метеликів, комах. Звучить спокійна музика. Танцюючі «літають», кружляються, стрибають високо вгору. Усім легко, весело, радісно.

#### **4. Гра «Потяг»**

Діти рухаються, змінюючи ритм руху слідом за ведучим, ходьба нога в ногу, зміна напрямку руху.

#### **5. Ритуал закінчення заняття.**

##### **Естафета дружби**

Всі повинні взятися за руки й передавати, як естафету, рукостискання. Починає психолог: «Я передам вам свою дружбу, і вона йде від мене до Оленки, від Оленки до Сашка і т.д. і, нарешті, знову вертається до мене. Я відчуваю, що дружби стало більше, тому що кожний з вас додав часточку своєї дружби. Нехай же вона вас не залишає й гріє. До побачення!

## **Заняття 12**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Дружба починається з посмішки**

Сидячі в колі діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчачи посміхаються один одному.

### **2. Бесіда «Поговоримо ще раз про настрій».**

### **3. Гра «Зустріч настроїв».**

Психолог розкладає дві групи карток із зображеннями емоцій (пиктограми) і просить дітей представити, як зустрічаються різні емоції: та, яка подобається, і та, яка не подобається. Психолог зображує «хорошу», а дитина «погану», потім міняються купками карток. Іде обговорення, як можна помирити емоції.

### **4. Гра «Фотографії».**

Дітям пропонується набір фотографій або ілюстрацій із зображеннями людей з різним настроєм. Дитині потрібно вибрати таке зображення, якому відповідає його сьогоднішній настрій, картинку із зображенням настрою мами, тата, друга. Вибір обговорюється.

### **5. Гра «Тренуємо емоції».**

Психолог просить дітей:

1. Насупитися, як осіння хмара; розсерджена людина; зла чарівниця.
2. Посміхнутися, як кіт на сонце; саме сонце; Буратіно; хитра лисиця; радісна дитина; начебто ти побачив чудо.

3. Позлитися, як дитина, у якої відняли морозиво; два барани на мосту; людей, яких штовхнули.
4. Злякатися, як дитина, що загубилася в лісі; заєць, що побачив вовка; кошеня, на яке гавкає собака.
5. Утомитися, як тато після роботи; людей, що підняли важкий вантаж; мураха, що притягла велику гілочку.
6. Відпочити, як дитина, яка багато потрудилася, але допомогла мамі; кінь, який привіз великий вантаж; мама після роботи.

(Вибрати варіанти.)

## **6. Ритуал закінчення заняття.**

### **Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчувати себе теплим сонячним проміннячком.

## **Заняття 13**

### **1. Ритуал початку заняття.**

#### **Дружба починається з посмішки**

Сидячі в колі діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчачи посміхаються один одному.

### **2. Пластичний етюд «Сонечко».**

Щодня сходить сонце, щоб обігріти всю землю. Усі радіють сонечку! Але поки ще воно спить. Ніч підходить до кінця. Сторож-Місяць пішов відпочивати й по дорозі постукав до сонечка, щоб воно прокидалося. А сонечко солодко спить.

Почуло воно, що у двері постукали. Відкрило свої очі, а на вулиці темно. Не хочеться вставати. Сонечко позіхнуло й знову міцно закрило свої вічка. Але

час не чекає. Треба будити Землю. Сонечко потягнулося й піднялося з ліжка. Умило вічка, ротик, щічки.

Взяло гребінець і розчесало свої золоті волоси-проміннячка. Проміннячка розпрямилися, яскраво засяяли. Сонечко розправило своє платтячко й вийшло на небо. Вдихнуло свіже повітря й посміхнулося всім.

Від ласкавих імен стало тепло, як від сонечка. Усі ми зараз станемо сонечками й зігріємо один одного.

### **3. Гра-перевтілення. «Уяви себе хмаринкою, що пливе по небу»**

Мені так сподобалося спостерігати за хмарами! Які вони гарні! Коли я за ними спостерігаю, мені здається, що потрапляю в казкову країну. Шкода, тільки поговорити із хмарами не можна, вони б розповіли про свої подорожі. Давай ти станеш хмариною? У тебе білосніжне повітряне плаття. Воно міняє свій колір залежно від освітлення. Коли світить сонечко, воно стає золотавим, коли зоря висвітлює його, воно стає рожевим, а захід сонця офарблює його навіть у червоний колір.

- Де ти літала, хмарина? Що ти бачила цікавого? З ким ти познайомилася?

- На що тобі подобається дивитися зверху?

- Що тебе засмучує внизу?

- Що буває, коли ти сваришся з іншими хмарами?

- Якої форми ти буваєш? Можна довідатися погоду за твоєю формою?

- У які ігри ти любиш грати? З ким?

- Тобі подобається відпочивати на найвищій горі?

- Чи легко тобі дихається над містом? Селом? Лісом? Морем?

- Тобі не заважають літаки, птахи? Як ти до них ставишся?

Спасибі, хмаринко. Може, ми коли-небудь прилетимо до тебе в гості на літаку, вертольоті, дельтаплані або чарівному килимі-літаку.

### **4. Прослуховування пісні «Хмари, білогриві конячки» з імітацією рухів.**

### **5. Ритуал закінчення заняття.**

## **Сонячні промінчики.**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчувати себе теплим сонячним проміннячком.

### **Заняття 14**

#### **1. Ритуал початку заняття.**

##### **Дружба починається з посмішки**

Сидячи в колі, діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчачи посміхаються один одному.

#### **2. Гра-перевтілення «Уяви себе каменем біля дороги».**

Ми багато раз проходили близько різних предметів, зовсім не помічаючи їх. Недавно я переходила дорогу й спіткнулася об камінь, який лежав близько дороги. Я хотіла вилятися на нього, але потім подумала, що він ні в чому не винуватий. Придивившись більш уважно, я побачила, що камінь дуже цікавої форми, гладкий, рожевого кольору.

Звідки він, як опинився на дорозі? Давай пограємо? Ти станеш цим каменем і розповіси про себе.

Що ти відчуваєш, лежачи біля дороги, коли машини обдають тебе брудом і газом?

А який настрій у тебе в жарку погоду, коли пил потрапляє на тебе?

Які машини, що проїжджають повз, тобі найбільше подобаються?

Як ти себе відчуваєш, коли дощик умиє тебе?

Двірники тебе не кривдять? Про що б ти хотів їх попросити?

Часто через тебе спотикаються люди? Що б ти хотів їм порадити?

Як ти потрапив на дорогу? Де ти раніше жив?

Хотілося б тобі, щоб тебе відвезли в рідне місце?

Про що ти мрієш?

Хотів би ти потрапити до гарного майстра-скульптора? Що з тебе можна зробити?

**Ми бажаємо тобі гарного новосілля.**

**3. Розглядання колекції різноманітних камінчиків (зібрані задалегідь або колекція мінералів), складання композицій.**

**4. Робота із пластиліном, глиною або пінопластом. «Ми — скульптори».**

**5. Ритуал закінчення заняття.**

**Сонячні промінчики**

Простягнути руки вперед і з'єднати їх у центрі кола. Тихо так постояти, намагаючись відчутти себе теплим сонячним проміннячком.

## **Заняття 15**

**1. Ритуал початку заняття.**

**Дружба починається з посмішки**

Сидячі в колі діти беруться за руки, дивляться сусідові в очі й мовчачи посміхаються один одному.

**2. Вправа «Слухаємо тишу»**

Дітям пропонують закрити очі і слухати тишу в коридорі, кімнаті, на вулиці, а потім з'ясувати хто і що почув.

«таємниця спілкування»: «Уважно слухай іншого, і ти зможеш дізнатися багато нового»!

**3. Етюд «Якби я був чарівником»**

Психолог пропонує кожній дитині вигадати розповідь – мініатюру на цю тему.

**4. Гра «Домалюй»**

Кожен учень отримує аркуш, на якому намальовано такі фігури: коло, прямокутник, трикутник та коло, трикутник та прямокутник . Потрібно домалювати деталі, щоб вийшли малюнки.

### **5. Гра «Подарунок»**

Ваш товариш їде в далеку подорож. Він сів у потяг. Ви хочете йому щось подарувати, але у вагон уже не пускають. Вам доведеться «зробити» подарунок перед вікном (за допомогою міміки і жестів).

### **6. Ритуал закінчення заняття.**

#### **Естафета дружби**

Всі повинні взятися за руки й передавати, як естафету, рукостискання. Починає психолог: «Я передам вам свою дружбу, і вона йде від мене до Оленки, від Оленки до Сашка і т.д. і, нарешті, знову вертається до мене. Я відчуваю, що дружби стало більше, тому що кожний з вас додав часточку своєї дружби. Нехай же вона вас не залишає й гріє. До побачення!